

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Beelden-Dienst Ende Vasten Met Haere Ceremonien Soo
Sy Ghebryckt Worden Vande H. Roomsche Kercke
Bevestigt Met De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders
vande eerste 400. jaeren**

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, 1664

Het Vierde Tractaet. Antwoorden op de voornaemste op-werpinghen van
Partije, teghen het maecken, uyt-stellen ende namelijck eeren der
Beelden.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71387](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71387)

H E T
VIERDE TRACTAET.

*Antwoorden op de voornaemste op-werpinghen
van Partije, teghen het maecken, uyt-stellen
ende namelijk het eeren der Beelden.*

H E T E E R S T E C A P.

Worden weder-leyt de Schriftuer-plaetsen, de welcke Partije teghen onse leeringhe voorstelt.

Eerste op-werpinghe.

*Exodi Capite 20. v. 2. 3. 4. ende Deuteronomij Capite 5.
v. 8. Levit. 26. &c.*

Ick ben de Heere uwen Godt, die u uyt Egypten-landt uyt den dienst-huyse uyt-gheleyt hebbe.

Ghy en sult gheene andere Goden voor mijn aengesichte hebben.

Ghy en sult u gheen ghesneden beelt, noch eenige gheijkenisse maken, van 't ghene dat boven in den Hemel is, noch van 't ghene dat onder op aerde is; noch van 't ghene dat in de wateren onder de aerde is.

Ghy en sult u voor die niet buyghen, noch haer dienen: want ick de Heere uwen Godt ben, een jeverich Godt.

Catholijcke Antwoorde.

Dese/ ende diergelycke Schriftuer-plaetsen en zijn niet anders als ydele staeghen in de locht / want sy en comen niet meer te passe in dese materie/ als den Alcoran vande Turcken/ of den Thalmud vande Joden.

De reden/ is soo claer als den middagh: want soo claer als den middagh is/ soo claer is/ dat miē
op

op dese boornoemde plaetsen niet anders en verbiet als Afgoden, ende Afgodische beelden, ende het achter-volghen van de Afgoden / ende Afgodische beelden / met de eere die den waerachtighen Godt alleen toekomt.

Maer ick hebbe boven verhoont in't lanck/ende hiet/dat onse Beelden gheene afgodische beelden en zijn/noch onse heplighen afgoden/ noch de eere die wy aen de beelden betuyfen/afgoderije/om dat het geene eere en is die Godt alleen teekomt: ergo te verghesicht komt onse Weder-partye te boorschijn met dese Schyftuer-plaetsen/soo lanck als sy ons te bozen niet overtuyghet heeft van Afgoderije en van Afgodische beelden. Leght my eerst weder/in dien gy kont/ de redenen die ick hebbe bygebracht om ons te verschoonen van Afgoderije/en hringht my te bozen daer teghen/contrarie overtuygende redenen/ met de welke ghy betuyft dat onse beelden der heplighen Afgodische beelden zijn / ende dat wy daer ontrent Afgoderije beduyden/en comt van boorden dagh met uwe Schyftuer-plaetsen/ om te verhoonen dat alle Afgoden, Afgodische beelden, ende Afgoderije verboden zijn: maer tot noch toe en is Partije niet machtigh geweest/ende en can het inder waerheit niet bewijzen/ dat onse heplighen Afgoden zijn/ ende hare beelden/afgodische beelden/ende de eere/die wy haer toedraghen/ Afgoderije: Ergo noch eens gheseydt / dese bovenghemelde Schyftuer-plaetsen comen ons niet meer sijnbergen/ als ydele sagghe in de locht / ofte den Thalmus der Joden / ofte den Alcoran vande Turcken: want sy en comen niet een hayt te propooste in dese materie.

In moet ick onse Partye overtuygen/ dat Godt hiet niet anders en verbiet als Afgoden, ende Afgodische beelden, ende Afgoderije, ende niet onse beelden/ noch de eere die wy haer toedraghen.

Wat blijkt eerst uyt de ober-een-kominge van de H. Onveranderlyc/ in het ober-setten ende verclaren van dese plaetse.

Den

a Den ouden Tertullianus. *Libro de Idololatria Cap. 4.* De reden gebende waerom dat Godt dit ghebodt aen de Joden gegeven heeft/soo seyt hy: Om gautschelijck upt te roepen de nature bande Afgoderije / daerom roept de Goddelijcke Wet: en maectt gheene Afgoden.

b Soo verclaert die plaetse oock den ouden Origines *Hom. 8.* Ghy en sult booz u eygen selven gheenen Afgodt maken.

c Den H. Cyprianus: *Exhort. ad Martyres Cap. 1.* Dat de Afgoden gheene goden en sijn/ ende dat oock de elementen de stede niet en houden van goden/ thoont het ghebodt Gods in het boeck *Exodus*: Ghy en sult u gheenen Afgodt maecten.

d Den H. Augustinus *Lib. 2. qq. veteris Testamenti:* Ghy en sult u gheenen Afgodt maecten, &c. **W** waer dat verboden wordt de het siet selen te eeren. Maer dat / waer gheseyt wort / ghy en sult geene andere Goden hebben behalven my: waer op siet dat / ghy en sult u gheenen Afgodt maken / noch eenigh Afgodischbeelt / als op't ghene gheseyt is: Ghy en sult gheene andere Goden hebben behalven my?

Hier seght den H. Augustinus klaer / ende beduyd: lijck / dat dit ghebodt van gheene Afgoden te maken, ofte eenighe andere ghelijckenisse, nergheng anders op en siet / als op dit Ghebodt: Ghy en sult gheene andere goden hebben behalven my: ergo 't ghetoele van Augustinus is / dat dooz / Afgoden, ende ghelijckenissen, niet anders verboden en wordt als Beelden / of ghelijckenissen van Afgoden.

Doch op dat ick niet en soude hier schijnen te steunen op de **H. Daders** alleen: den Hebreeuschē text / in de welcke tale het boeck *Exodus* van Moyses gheschreven is / komt overzen met de booznoemde **H. Daders**: want daer staet: Ghy en sult u gheenen ghesneden Afgodt maken.

a Propter hanc causam, ad eradicandam scilicet naturam Idololatriæ, lex divina proclamat: Ne feceritis idolum.

b Non facies tibi ipsi idolum.

c Quod idola dii non sint, & quod nec elementa vice Deorū sint, Dei præceptum ostendit in Exodo. Non facies tibi idolū.

d Non facies tibi idolum & cætera, ubi signēra colenda prohibentur. Illud autem ubi dictum est, non erunt tibi dii alij præter me, quo pertinet non facies tibi Idolū, neque ullum simulacrum, nisi ad id quod dictū est, nō erunt tibi alij dii præter me.

Dit hebben oock de 70. upr-leggers/op de selve maniere vertaelt upr het Hebreens in het Griex/stellende: Ghy en sult u gheenen Afgodt maken.

ὅτι ποιήσεις σοι εἰδωλον.

Ergo soo wy ons willens houden/aen den Hebreenschen Text/dat is/aen de oorspronckelijcke taele/in de welcke Moyses het boeck Exodus geschreben heeft/ende aen de vertaelinghe des selfs/bande sebentich upr-leggers/ende andere Oudt-Daders/soo moeten wy segghen dat Godt Exodi 20. niet anders verboden en heeft als Afgoden, ende Afgodilche beelden, ende Afgoderije.

Wu hebbe ick menighmael gheseyt/ende bewesen/dat onse beelden der Heplighen/gheene Afgodilche beelden en zijn/noch den dienst/die wy haer aendoen/gheene Afgoderije/ober-sulckx/dese Schrifruer-plaetse/en doet niet met allen/noch teghen het maken/noch teghen het eeren van onse beelden der Heplighen.

Dat blijkt ten tweeden upt de berclaringhe van Partye selve. Laet ons hoozen wat bemerckingen sy stelt in den Dordrechtschen Bybel, op dese woorzen: Ghy en sult gheene ghelijckenisse maken van 't ghene dat boven in den hemel is. Wat verbiet Godt hier? Partye seght N. 6. Hy verbiet de ghelijckenissen/van Sonne, Maene, Sterre, Vogelen. Partye boeght'er hy/dat hier oock moeten verstaen worden de Engelen: dat loochene ick; want al-hoe-wel Paulus Coloss. c. 2. v. 18. gewach maect vande Engelen niet te dienen/hy spreekt daer alleen van dien groutwelijckē dienst/den welcken sommitge ketterx t'sijnen tijde meyn-den te doen aen de Engelen/als sy hare hulpe en bystant versochten om te sondighen/segghende dat hare sonden/die sy deden/het eyghen werck was vande Engelen. Siet Epiphanium Haresi 38. Aenghesien dan/dat Partye sonder eenigh fondament/de Engelen hier onder beslupt/ick segghe dat het onwaerachtigh is/dat de beelden der Engelen hier verboden worden/gemerckt dat oock Godt selve/een weynigh daer na aen Moyses gheboden heeft/dat

dat hy de beelden van Enghelen sou maken/ ende die stellen op sulck eene plaetse daer alle de menschen / moesten comen aenbidden. Wat verbiedt Godt boozder met dese woorden: Noch van 't ghene onder op der aerde is? Partye antwoort N. 7. Hier verbiet hy de ghelijckenissen van menschen, vier-voetige, of cruppemde gedierten. Wat verbiet hy ten lesten met dese woorden: Noch van 't gene dat in de wateren onder de aerde is? Partye seyd / N. 8. dat hy hier mede verbiet / de ghelijckenissen van visschen, slangen, draecken, Crocodilen, Schilt-padden. Ende dan woort te lesten in Schyfture hy gheboeght. v. 5. Ghy en sult u voor die niet buyghen, of die aenbidden, noch haer dienen.

Oyt dese boozgaende bemerckingen van Partye selve/maeck ich dit argument: Godt verbiet Exodi 20. ghelijckenissen te maken van Sonne/ Maene/ sterren/ boghelen/ menschen die op de aerde zijn / vier-voetige / of cruppemde gedierten / visschen / slangen / draecken / crocodillen / schiltpadden / op datmen die niet en soude aenbidden / noch dienen. Maer de Roomsche Catholijcken / en maken gene ghelijckenissen van Sonne/ Maene/ sterren/ boghelen / noch van menschen die op der aerde zijn (want de Heplighen die wy uptbeelden / en zijn niet meer op der aerde) noch van vier-voetige / of cruppemde ghedierten / &c. om die te aenbidden / ofte te dienen: ergo upt bekentnisse van Partye selve / soo en doet dese Schyftuer-plaetse niet een hayz tegh de beelden van onse Heplighen / aenghesien dat sy alleenlijck spreekt van soodanighe ghelijckenissen / de welke / hy ons / noyt en zijn aenbeden getweest / noch ghediert; maer wel hy de heydenen / naemelijck die van Egypten, en soo de Joden dese Schep-selen / in dat landt / booz hare ooghen hadden sien aenbidden / ende dienen als Goden / daerom verbiet Godt aen haer soodanighe ghelijckenissen in't besonder te maken: Ober-sulckx blijkt wederom / dat hier niet anders verboden en woort als Afgoden, Afgodische-beelden, ende Afgoderije.

Dat blijkt ten derden, upt de boozgaende / ende
hol.

volghende woorden vanden Text selbe / met de welke Godt de reden gheeft / waerom dat hy dit Ghebodt gheeft aen de Joden. Let op den heelen discours / volgens den Text vanden Dordrechtschen Bybel: Ghy en sult u geen gesneden beelt, noch eenige gelijkenisse maken. Waerom? wat reden? Want (merckt op dat woordken / Want 't welck alijt gebruyckt wort / als men ergens van reden wilt gheben) ghy en sult dan gheen gesneden beelt maken / &c. Want ic ben de Heere uwe Godt, een jeverigh Godt. **Wederom Levit. c. 26. v. 1.** Ghy en sult u gheen gesneden beelt maken, want ick ben de Heere uwe Godt, **Wederom Deuter. c. 5.** Ghy en sult u gheen ghesneden beelt maken: want ick ben de Heere uwe Godt, een jeverigh Godt. Hoe kunnen claerder spreken? Ick en wille niet dat ghy gesneden beelden maccht om die te eeren: want ick ben uwen Godt; wat can hier anders upt besloren worden als: **Om dies wil dat ick uwen Godt ben / daerom en begheere ick niet dat ghy eenighe beelden ofte ghelijckenissen hout booz uwe goden / ende om dies wil dat ick een jeverigh Godt ben / die niet lijden en kan dat mijne eere gegeven worde aen andere / daerom en begheere ick niet dat ghy mijne eere gheben sult aen de beelden: want dat is anders niet als in verloochenen / de beelden herkennen als Goden: Soo siet ghy nu claer upt de reden die Godt boeght hy het ghebodt / dat hy van gheene andere beelden en spreekt als van Afgodische beelden: Siet het nu noch voorder upt de voorgaende woorden.**

Erst verbiedt hy aen de Joden eenighe andere Goden te hebben booz sijn aen sicht / ende terstont daer na / soo verbiedt hy ghelijckenissen van vogelen / visschen / serpenten / &c. Ende hy verbiet gesneden beelden / om sich daer booz te bukken, wie en siet niet dat hy hier niet anders en verbiedt als ghelijckenissen / ende beelden van Afgoden? want wat was het oogh merck Godts / 't welck hy booz hadde in dit ghebodt? dat gheeft hy ghenoech te kennen als hy met dese woorden beghint: Ick ben de

den Heere uwen Godt, &c. Al wat Godt hier booz hadde / was / vande Joden ghehouden ende gheert te wordē / als den waeren / en eenigen Godt / ende op dat dit soude gheschieden / soo verbiet hy haer te eeren niet alleen eenighe andere versierde Goden / maer oock haere beelden.

Hier teghen seght *Guilielmus Perkinsius Contrav. 9. de Imaginib. Cap. 2.* Waert saechten dat dooz de beelden / ofte gelijckenissen / de welke verboden wordē in Schrifstuer / moest verstaen wordē afgodische beelden; soo soude het eerste / ende tweede ghebodt maer een zijn.

Ick antwoorde: Ten soude maer een zijn / aengaende de substantie / dat het soo is; ten soude maer een zijn / aengaende merckelijcke ende wesentlijcke omstandigheden / dat is valsch: want gelijk het eenen gront-veghel is in de scholen: Merckelijcke omstandigheden veranderen de saecke, alsoo segghe ick dat de omstandigheyt van gheene afgodische beelden te maecken / soo merckelijck is / dat sy genoeghsaem is om het tweede gebot gantschelijck verschepden te maecken van 't eerste / 't welck alleenlijck spreekt vande Afgoden selve / ende niet van haere beelden.

Hoe merckelijck nu / dat dese omstandigheyt is / trecke ick upt de woorden van de Schrifstuer: in 't eerste ghebodt seght Godt: Ghy en sult gheene andere Goden hebben voor mijn aensicht, ofte dooz mijn ooghen; ende de wyle / de oogen Godts naemelijck aensien het binnenste van 's menschen gemoet / soo wort hier verbodē de afgoderije van het gemoet / met eenighe personen / of schepselen te houden / ende te eeren als Goden / de welke geene Goden en zijn: Maer in het tweede ghebodt / komt Godt noch boozder / en seyt: Gy en sult oock uptwendelijck / niet buygghen / bidden / kutelen / wijghen / &c. De beelden van diergelijcke personen / die geene Goden en zijn / niet eeren als goden / want ick alleen uwen Godt. Daer en is dan geen prijckel / dat het eerste / ende tweede ghebodt maer een en sou wesen;

wesen; want daer is groot verscht tusschen het eeren van eenen valschen Godt / inwendelijck, in't gemoet/ende tusschen het eeren van sijne beelden/uyt-wendelijck, met eenighe sekere voeringhen des lichaems/ofte uyt-wendighe Ceremonien.

Doch wat wille ick boozder hier op disputere; dat my Partye antwoorde/ofte het 3. ghebodt ende het 4. maer een zijn met thende; de wyle hier gehandelt wordt vande selve substantie: in het 3. wort overspel verboden/ in het thende begheerlijckheyt tot een ander mans vrouw: in't 4. wort stelen verboden / in't thende begheerlijckheyt tot het goet vanden naesten/'t sy offe/esel/ &c. Dese geboden nochtans zijn verscheyden van malkanderen/ om dat in de eene wort verboden de daet selve/ in de andere begheerlijckheyt tot de daet: Ergo hier van ghelijcken.

Ten lesten, dat Godt hier niet anders en verbiet als beelden van Afgoden / blijkt uyt den Hebreusch Text / den welcken aldus luyt: Ghy en sult gheene andere Goden hebben voor mijn aensicht; ende gy en sult gheenen ghesneden afgodt maecken, &c. ende ghy en sult u voor de Afgoden niet buyghen, noch haer dienen, Merckt hier wel/datter gheseyt wort: Gy en sult u niet buyghen voor de Afgoden. &c. Dit verstaet ooc alsoo den Dordrechtchen Bybel Num. 9. op dese woorden: Ghy en sult haer niet dienen, te weten/ seght den Bybel/ de Afgoden selfs: Ergo/soo besluyt ick/dat/ al wat hier verboden wordt nergens anders op en siet/als op de Afgoden selve: Ergo dan/ als Godt verbiet gesneden beelden te maecken / om die te eeren/ ofte te dienen / aengesien dat dese eere/ofte dienst (gelijck den Hebreusch Text heeft / ende Partye selve bekent) nergens anders op en siet als op de Afgoden selve; soo moet het nootsaekelijck holghen/ dat de beelden/de welke Godt hier verbiet te eeren/ende te dienen/ geene andere en konnen wesen/als beelden van Afgoden; want daerom worden hier de beelden verboden/om datmen sich daer booz niet en sou buyghen / noch haer dienen als Afgoden.

Besluit.

Besluit,

Maer zijn nu alle de Schrybers / ende Predi-
kanten van Partye, de welke alle-gaer tot een toe/
dese booz- genoemde Schryftuer-plaetsen / soo op-
nemen / als of daer mede de eere van onse beelden /
getwiffelijck waer te niete ghedaen / als strydeude
teghen het woort ende ghebodt Godts.

De HH. Outvaeders roepen dat hier niet anders
verboden en wordt als beelden, van Afgoden, 't selve
heeft den Hebreuschen oorigineelen Text; 't selve
heeft den Griexschen Text / den welchen bande
gheleerste Joodsche Rabbinen / is over-ghestelt
upt het Hebreens; 't selve wort klaer besloten upt
de reden / upt het eynde / upt het boozneme / 't welck
Godt heeft ghehadt in het verbieden der beelden;
't selve bespeurtmen soo klaer als den middagh
upt alle de woordē / ende discoursen die de Schrif-
tuere daer hout; Ergo 't staet Partye toe; (eer sy
met dese Schryftuer-plaetsē boozt-komt) te bozen
bondelijck te bewijfen / tegen de ober-een-komst
ghe der HH. Vaederen / teghen den Hebreuschen/
ende Griexschen Text / &c. Dat hier andere beel-
den verboden worden als Afgodische / naemelijck
onse beelden der Heplighen; Ende om dit te doen
soo soude sy moeten bewijfen dese dyp volghende
stukken.

Het eerste. Dat Godt hier verbiet beelden / niet
alleen van Af-goden / bande welke hy in 't booz-
gaende vers hadde ghesproken / maer oock bande
Heplighen / bande welke hy het minste ghewach
niet en hadde gemaecht.

Het tweede. Dat hy hier eenige andere eere ver-
biet / als die Godt alleen toekomt.

Het derde. Dat het ons inu geoorloft is booz de
beelden der Heplighen / het hoost te ontdecken / te
bypgen / te nighen / &c. als booz de beelden van onse
Coninghen / Vaders / Groot-vaders / en andere.

Dese dyp stukken moeten altemael sacmen / ende
een-paerlijck bewesen zijn / eer Partye ons met de
boven-gemelde Schryftuer-plaetsen komt bestrin-
den: want.

Ten eersten. Indien Godt niet anders en verbiet als de Afgoden, ende Afgodische Beelden te eeren; wy kinnen hier in over een met Partije, ende Kemmen dat toe/ dat sulcx in gheender manieren gheschieden en magh.

Ten tweeden. Indien dit ghebodt sich upt-strecket tot de Christenen/ende verbiet aen de beelden der Heyligen/die eere te gheben / die Godt alleen toecomt / dat en is tot boozdeel niet van Partije, noch tot ons achterdeel / want wy segghen mede / dat dit niet gheschieden en magh.

Ten derden. Indien hier verboden wort alle bozgherlijcke eere toe te dzaeghen aen de beelden, soo moet dan Partije bekennen/ dat het oock Afgoderije is, ende teghen het ghebodt Godts / sijn hoost te ontdecken / Ec. boozde beelden der Coninghen.

Om ons dan/ met dese Schrifstuer-plaetsen/ t'oberuyghen van te stryden teghen het ghebodt Godts/ ende van Afgoderije/ in het eeren van onse beelden; soo staet het Partije toe/ ons te bozen t'oberuyghen in dese dyp boozghenoemde stucken; ofte andersins/ soo honden wy met recht staende/ dat in dese boozsepde Schrifstuer-plaetsen niet een enckel woort tegen ons is; want ick en binde in desen Text niet een woort/ t'welc getwach maecht noch van beelden vanden waerachtighen Godt/ ofte sijne Heyligen/ noch van die niet te eeren / op de maniere gelyck wy dat doen/ want ick en binde niet / dat den Text alsoo luyt: De Christenen en moghen gheene ghesnedene Beelden maecken vanden waerachtighen Godt noch en mogen die niet eeren, noch en moghen oock gheene boven natuerlijcke eerbiedinge thoonen aen de Beelden der Heylighen.

Niet sulckx en kan ick in desen Text achterhaelen: Ergo soo lanck als wy Partije dese stucken niet en bewyft / soo en is het booztzenghen van desen text/ niet anders als eeren ydelen/ende noodelosen slaghe inde locht.

Der halven/ soo en ist hier mede noch niet ghenorgh: want de wyle ick in/ upt de **h. Outbae-**
ders/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 165
ders / uyt den Hebzeenschen / ende Griekschē
Text / uyt den heelen discours van Schriftuere
berhoont hebbe / dat hier niet anders verboden en
worden / als beeldē van afgoden / ende dat wy niet
alleelijck loochenen / maer oock klaer / ende hoog
de ooghe behoonten / dat onse beelden / geene beel-
den van Afgoden en sijn / soo staet het Partije toe /
ons eerst t' overrugghen dat onse beelden / Afgod-
dische beelden sijn / eer sy ons niet dien Text comt
hebechten : want dan soude sy konnen maecten
dit Argument.

De beelden vande Roomsche, sijn Afgodische-beeldē.
Maer de Afgodische beelden worden in Schriftuere
verboden,

Ergo de Beelden vande Roomsche worden in Schriftue-
re verboden:

Doorder in deser manieren.

De Roomsche bewijsen aen haere beelden der Heyli-
ghen, die eere, die Godt alleen toecomt.

Maer Schriftuere hout het voor afgoderye, aen de beel-
den der Heyligen te bewijsen die eere, die Godt alleen
toekomt.

Ergo Schriftuere hout de eere, die de Roomsche be-
wijsen aen haere beelden der Heyligen voor afgoderye.

**Bewijst my dan eerst / indien gy kont / dat onse
beelden / afgodische beelden sijn / ende dat wy aen
haer bewijsen de eere die Godt alleen toekomt; en
stelt ons dan hoog dien Text / om te behoonten dat
dit in Schriftuere verboden wordt.**

Tweede op-worpinghe van Partije.

Isaie Capite 2. v. 8. 9.

Haer landt is vervult met afgoden, voor het werck
haerder handen, buyghden sy haer neder, voor 't ghene
dat haere vingeren ghemaect hebben, daer buyght sich
den gemeynen man, ende aensienlyck man vernedert sich,
daerom en sult ghy 't haer niet vergheven.

Catholijcke antwoorde.

**Niet een hant te propooste / want Isaias spreekt
hier van afgodische beelden : Partije moet ons eerst
overrug-**

overtuyghen dat onse beelden / Afgodische-beelden zijn.

Derde opworpinge.

Psalmo 115.

Haere Afgoden zijn silver, en gout, het werck van 'smenschen handen, sy hebben eenen mont, maer spreken niet, sy hebben oogen maer en sien niet, sy hebben ooren, maer en hooren niet; sy hebben eenen neuse, maer en riecken niet; sy hebben handen, maer en tasten niet, sy hebben voeten, maer en gaen niet; sy en gheven gheen gheluyt door haere kele; dat, diese maecken, haer gelijk worden, ende alle die op hen betrouwen.

Catholijcke antwoorde.

Hiet te propooste: want David spreekt hier van Afgodische-beelden; Partye moet eerst behooren dat onse beelden / afgodische beelden zijn.

Indien Partye my seght / dat onse beelden / oock ooghen hebben, ende nochtans niet en sien; ooren, en niet en hooren, handen, ende niet en tasten, &c. Ende hier uyt wilt besluyten dat het Afgodische-beelden zijn / soo moet sy my dan bekeunen / dat oock de beelden / ende statuten van Coningen / ende Princen afgodische-beelden zijn / want sy hebben oock ooghen, ende en sien niet, &c. maer 't is seker dat die geene afgodische-beelden en zijn: Ergo noch oock de onse.

Indien my Partye seght / dat sy daerom Afgodische-beelden zijn / om dat wy ons betrouwen daer op stellen / ick soude dat konnen loochenen; doch genomen wy dat deden / David en berispt hier die niet / die haer betrouwen stelle op de beelden / maer op de beelden der Afgoden: Ergo: 't staet onse Partye wederom toe / ons eerst t'overtuyghen dat onse beelden der Heptighen / beelden van afgoden zijn: dat en is sy inder eeuwigheyt niet machtigh te doen: Ergo dese Schriftuer-plaets / is wederom eenen pdeelen satch in de locht.

Vierde opworpinge.

Isaia Cap. 44. versu 13. &c.

Den timmerman treckt het richt-snoer uyt, hy teeckent het

het

het af met den draet; hy maeckt het effen met de schave, ende teeckent het met den passer, ende maeckt het nae de beeltenisse eens mans, nae de schoonheyt van een mensche, dat het in den huysse blijve, &c. hy maeckter sich een Godt van, ende buyght sich daer voor: hy maeckter een gespeden beelt van, ende knielter voor neder, &c. bidt het aen, ende seyt, Reddet my, want ghy zijt mijn Godt, &c. soude ick neder knielen voor 't ghene dat van een boom ghekomen is.

Hier op seght den Predikant: Arme luyden! (te weten ghy Roomsche) die neder valt voor hout, ende steen, denckt neerstigh aen dese dinghen. *Toetssteen der waerheyds Capite 26. pag. 172.*

Catholijcke antwoorde.

Arme luyden vande waen-ghereformeerde Gemeente/die u. l. laet wijs maecken van ulve Predikanten / dat wy neder vallen voor hout, ende steen, om dat te aanbiddē! Och neen! arme menschen die u. l. laet wijs maecken dat den Propheet hier spreekt van de beelden der Heplighen! dese plaetse van Isaias en doet wederō niet ter saccke / want de Propheet spreekt hier van Afgodische beelden.

Partye, eer sy dese Schrifruer-plaetse by-breught/ moet te voren ons overrugghen/ dat onse beelden der Heplighen/ beelden van Af-goden sijn.

Vijfde op-worpinghe,

Isaia Capite 46. V. 6. 7.

Sy verquisten het gout uyt der beurse, ende wegen het silver met der waege, sy huereen een goutsmit, ende die maeckt het tot eenen Godt, sy knielen neder, oock buygen sy haer daer voor, sy nemen hem op de schouderen, sy draeghen hem, ende setten hem aen sijne plaetse, daer staet hy, hy en wijckt van sijn stede niet, jae roept jemant tot hem, hy en antwoort niet, hy en verlost hem niet uyt sijne benautheydt.

Hier op seght den voorszemelden Predikant: Men kan niet loochenen, dat alle dese dinghen den beelden vande Roomsche Kercke toecomen; men draeght de selve

op de schouderen, selfs de ghene die sy ghemaeckt hebben, vallen daer voor neder.

Catholijcke antwoorde.

Altemael niet te propooste / want de Propheet spreekt hier van de eere diemen beweest aen de beelden der afgoden: Siet v. 1. Bel is gekromt, waer op den Dordrechtschen Bybel seyt N. 1. Bel is de naeme vanden voornaemsten afgodt der Babyloniers. Item v. 9. Ghedenckt dat ick Godt ben, ende daer en is gheenen Godt meer, ende daer en is niet ghelijck ick.

Du wy loochenen / ende bewyisen / dat onse beelden der Heplighen / gheene beelden van af-goden en zijn: Ergo soo moet Partye, ons in dit stuck eerst overrumpghen / eer sy te boozschijne komt met dese Schrifstuere.

Indien Partye wy seght: Wy bethoonen dat upt dese Schrifstuere selve / als wy thoonen dat de Roomsche booz haere beelden neder-vallen / knielen / die draeghen op haere schouderz / 't welck de Heydenen doock aen haere beelden hebben gedaen: Maer ick segge hier teghen / indien onse beelden der Heplighen / daerom beelden van af-goden zijn / om dat wy sommighe uptwendighe teeckenen van eerbiedinghe aen onse beelden thoonen / die de Heydenen hebben gethoont aen de haere / soo moeten dan alle de Coninghen / ende hare beelden afgoden zijn / de wyle men de selve uptwendighe Ceremonien booz haer ghebruyckt / die de Heydenen ghebruyckt hebben booz haere beelden: Maer 't is onwaerachtigh dat de Coninghen / ofte hare beelden / daerom af-goden zijn: Ergo 't is mede onwaerachtigh / dat onse beelden der Heplighen / daerom afgoden zijn / om datmen booz haer eensghe uptwendighe eer-teekenen bewijst / die de Heydenen bewesen booz haere af-goden.

Seste op-worpinghe.

Jeremia Cap. 10. v. 3. 4. 5.

De infettinghen der volckeren zijn ydelheydt, want het is hout, datmen uyt het wout gehouwen heeft, een werck van 'swerck-meesters handen met den bijle, men pronckt het op met silver, ende met gout, sy hechtense met naegelen, ende met haemeren, op dat het niet en wagghele. Sy zijn ghelijck een Palm-boom van dichten wercke, maer en kunnen niet spreken, sy moeten gedraegen worden, want sy en kunnen niet gaen, en vrees niet voor hen, want sy en connen gheen quaet doen, oock soo en isser gheen goet doen by hen.

Catholijcke antwoorde.

Hier en is wederom niet een sier teghen ons/wp stemmen gheerne toe/al dat de **P**rophete hier seght; want hy spreekt van afgodische beelden/gelijck als klaer blijkt uyt den 2. *vers.* En leert den wegh der Heydenen niet. Item v. 11. De Goden die den Hemel ende aerde niet gemaect en hebben, sullen vergaen vander aerden. Partye wilt ons met ghewelt afgodische beelden op-dzingen/eer sy ons hier in obernuyghinghe heeft / dit moet eerst ghedaen zijn / eer sy met dese **S**chryfuer-plaetse haer kan behelpen.

Sevenste op-worpinghe.

Baruch Capite 6. v. 3. 4. 5.

Doch nu sult gy in Babylonien op de schouderen sien draeghen de silvere, ende gouden, ende houten Goden, die de Heydenen vreesse aen doen. Siet dan wel voor, dat ghy oock niet in eenigher wijze de vremden ghelijck gemaect wort, ende voor haer eene vreesse en bevanghe, als gy sult sien dat eene schaere voer, ende achter haer gaende de selve aenbidt: Soo seght in uwe ghedachten: **U** moetmen aenbidden Heere. **Hier op seght den boozefeyden P**redskant: Men soude segghen, dat hy de Ommeganghen, ende Processien beschrijft, die heden-daeghs in 't Pausdom gheschieden, ende vande Heydenen ontleent zijn.

Catholijcke

Catholycke antwoorde.

Wat hier van is/ of die Ceremonien vande Heydenen ontleent zijn/en raecht dit disput niet: 't is myn genoegh dat ick diergelycke Omme-ganghen ende Processen / aengaende den upt-wendighen handel/ bevinde gepleeght te zijn by de Joden/ in het omme-draeghen vande Arcke des Heeren: Alleenlijck seggh ick dit/dat de Propheet hier spreekt vande eere die de Heydenen betwefen aen de afgodische beelden: Ergo dese Schrifftuer-plaets en kan ons in't minste niet hinderen/ soo lanck als Partye ons te bozen niet en ober-tuygt/ dat onse beelden der Hepligen/beelden van Afgoden zijn: Somma soo ist mede van alle andere soodaenige plaetsen/ daer Schrifftuere handelt alleen vande beelden der Afgoden.

Achte op-worpinghe.

Exodi Capite 32. v. 1. &c.

Doen het volck sach dat Moyses vertoefde vanden bergh af te comen, soo versamelden sich het volck tot Aaron, ende sy seyden tot hem: Maeckt ons Goden, die voor ons aenghesichte gaen, &c. Aaron nu seyde tot haer, ruckt af de guldene oorcierselen, die in de ooren uwer wijven, uwer sonen, en uwer dochteren zijn, en brenghetse tot my Doe ruckte dat gantsche volck de gulde oorcierselen af, die in haere ooren waeren, en sy brochtense tot Aaron, ende hy namse uyt haere handt, ende hy maeckte een gegoten Kalf daer uyt, doen seyden sy: Dit zijn uwe Goden Jrael, die u uyt Egypten-landt op-gevoert hebben.

Hoozt wat hier op seyt den waen-gereformeerden Predikant / dickwils van myn gheciteert: Merckt dit, seyt hy / teghen de uytvlucht des Pausdoms, segghende dat de eere de beelden niet en geschiet, maer het gene daer door wort afgebeeld, 't welck alle Afgodendienaers te vergeefs voortbrenghen: Want daer en was niemant soo sot, en dwaes, onder de Kinderen Jraels, die gheloofden, dat Kalf, 't welck voor haere ooghen, van haere

haere oor-ringhen was ghemaect, haer uyt Egypten landt gheleyt hadde, maer sy wilden door dat selve, dien Godt eeren, die haer, een kleynen tijdt gheleden, uyt Egypten met eenen krachtigen arm, ende eene machtighe handt hadde verlost: Ende dit niet regenstaende, seyt den Heere, dat sy Afgoderije bedreven hebben; ende is over haer soo seer vertoornt gheworden, dat hy op eenen dagh ontrent 23000. menschen door het sweert heeft laeten ombrenghen. Het is dan te vergheefs, dat die in 't Pausdom segghen, dat sy de beelden niet en aenbidden, noch en eeren, maer hem, die door de beelden wordt gherepresenteert; want even dat selve souden de Kinderen Israels boock konnen hebben segghen. **Tot noch toe den Predikant.**

Catholycke antwoorde,

Al pdele praetse; / sae opentlijck strydende tegen Schyftuere: want de Predikant seght / dat de kinderen van Israel, onder de ghedaente van dit gulden kalf den waeren Godt hebben ghe-eert / ende Schyftuere seght heel contrarie.

Eerst *Deuteron. Capite 32. v. 18.* Ghy hebt uwen Godt verlaeten die u ghebaert heeft, ende ghy hebt vergheten uwen Heere, ende Schepper.

Ten tweeden, *Psalmo. 106. v. 19. 20. 21.* Sy maecken een Kalf by Horeb, ende sy boghen haer voor een ghegoten beelt; ende sy veranderen haere eere in de ghedaente van eenen osse die gras eet; sy vergaeten Godt die haer bewaert hadde in Egypten, wonderlijke dinghen in 't lant van Cham, ende vreeselijke in de roode Zee.

Wat wilt ghy klaerder: ist saecken dat de kinderen van Israel, maeckende / ende aenbiddende het gulden kalf / den waeren Godt hebben verlaeten, ende vergheten, (soo als Schyftuere opentlijck seyt) hoe kan het dan waerachtigh zijn 't ghene den Predikant seyt / te weten / dat sy onder de ghedaente van 't gulden kalf hebben ghe-eert den waerachtighen Godt: is het onwaerachtigh / ghelijck het blyckt uyt Schyftuer / soo en is dan
dit

dit gulden kalf aen de kinders van Israel niet anders gheweest als eenen enckelen afgodt / ende gheene verbeeldinghe vanden waerachtighen Godt: Verhalven: Heest het volck van Israel niet opentlijck gheseyt v. 41. van dat ghegoten kalf: Die zijn uwe Goden Israel: hoe kosten sy dan dooz dat beelt den waerachtighen Godt eeren / aenghesien dat sy gheloofden / datter meer Goden waeren / als een: gheloofden sy dat: soo als blyckt uyt haere woorden / wie sal nu twyffelen / ofte sy waeren af-gheweken / ende af-gheweken vanden waerachtighen Godt / ghevende aen het schepsel de eere / die Godt alleen toekomt: soo waeren sy van afgodisten / ende dat beelt dat sy eerden / een afgodisch-beelt: dies-volghende / soo lanck Partye ons niet en betwijst / dat onse beelden der Heylighen / beelden van afgoden zijn / soo en doet dese plaetse wederom niet een siet reghen ons.

Neghenste opworpinghe,

Apocalypsis capite 19. v. 10.

Ick Joannes, ben ghevallen voor de voeten van eenen Enghel, om hem te aenbidden, ende hy heeft my gheseyt; siet toe dat ghy 't niet en doet, want ick ben uwe medediener.

Actorum Capite 10. v. 25. 26.

Cornelius is Petro te ghemoete ghegaen, ende nedervallende heeft hem aenbeden, maer Petrus heeft hem opgeheven, segghende: Staet op; want ick ben oock een mensch.

Actorum Capite 14. v. 12. 13. 14.

Den Priester van Jupiter, wilde aen Paulus, ende Barnabas Sacrificie doen, 'twelck soo de Apostelen hebben

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 173
ben ghehoort, hebben gheropen: Mannen wat doet gy?
wy zijn oock sterffelijcke menschen.

Oyt dese plaetsen maecht Partyc dese slot-reden:
Indien noch den Enghel / noch Petrus, noch Paulus,
noch Barnabas, en hebben willen toelaten dat men
haere persoonen soude aenbidden/hoe veel te
min mach dit gheschieden aen haere beelden?

Catholijcke antwoorde

Al wederom niet te propooste; want ten eer-
sten, in dese boozsepde plaetsen wordt ghehandelt
van eere te bewijfen/aen die persoonen / die welke
Godt alleen toekomt; welke eere wy niet toe
en draeghen aen onse beelden: Ergo niet te pro-
pooste.

Ten tweeden, dat hier ghehandelt wordt van soe-
daentighe eere / die Godt alleen toekomt / blijkt
uyt de woorden selve van Schrijftuere / ende om-
standigheden vande saecke Want:

Ten eersten, dat Joannes meynde dat hy Godt
booz hadde / die hem aensprack / ende niet eenen
Enghel / blijkt uyt de boozgaende versen, daer
hy Godt siende sitten op synen thoon / booz de
welcke de vier-en-twintigh Ouderlinghen / ende
vier ghedierten neder-ballen / om hem te aenbid-
den; soo hoorst hy eene stemme (sonder datter het
minste ghewach was te bozen ghemaecht van een-
nigen Enghel) die hem seide: Schrijft: Sacligh zijn sy,
Ec. Joannes, de wijle hy de vier-en-twintigh ouder-
linghen hadde sien neder-ballen booz Godt / ende
de wijle daer gheene mentse ghemaecht en was
van eenighen Enghel; niet beters wetende / of het
was Godt die hem aensprack / in dese optute we-
sende / is hy neder-ghedallen om hem eere te be-
wijfen / als Godt. Doch den Enghel wel merck-
kende dat Joannes bedrogen was / heeft hem sulcx
verboden te doen / ende gheseyt: Ick ben uwe mede-
dienaer, ende niet Godt / ober sulcx aenbide Godt, en
wacht u van die eere my toe te draegen / die Godt
alleen

allez toekomt / want ick en ben maer een schepsel hier upt en volght niet / datmen gheene mindere eere en mach toedzaeghen aen de schepselen.

Ten tweeden, Den Dordrechtschen Bijbel Num. 24. Seght dat Cornelius aen Petro maer borgherlijke eere betwefen heeft / 't welck ick seer gheerne toestemme / want de wijle alle burgherlijke eere gheoorloft is / soo is dan de vzaegh waerom Petrus dit verboden heeft? Partije antwoort: Om dat de eere die hy hem bewees de maete te buyten ginck, ende eenighen schijn hadde van Goddelijcke eere. Dit wort gheseyt sonder fundament; want Petrus en hadde hier geen teekenen van: hy wist wel dat Cornelius een rechtveerdigh, ende Godtvreesende man was, V. 22. soo kost hy wel dencken / dat hy de maete niet te buyten en ginck; de reden dan waerom Petrus dese eere ghewepghert heeft / de wijle sy maer burgerlijck was / ende geoorloft / is sijne ootmoedigheyt / sebaerheyt / ende beleestheyt gewest / wie sal hier upt nu beslupten datmen de beelden der Heylighen niet en mach eeren?

Ten derden, Mengaende Paulus, ende Barnabas: 't is seker dat die van Lystris haer hielden booz goden / want sy meynden dat Paulus den Godt Mercurius was / ende Barnabas, den Godt Jupiter: Stet Act. 14. v. 10. 11. Hier op soo komt een Afgodisch Priester / ende die wilt aen haer sacrificie gaen doen als aen Goden; als aen Jupiter, ende Mercurius: Maer de Apostelen desen grouwel ghemerckt hebbende / riepen: Wy zijn oock sterffelijcke menschen, ende geen Goden.

Waer is hier in alle dese Schrifstuer-plaetsen een enckel woort / 't welck in 't teghendeel zy van het eeren onser beelden?

Wy bekennen dat den Enghel aen Joannes verboden heeft / ende Petrus aen Cornelio, ende de Apostelen Paulus, en Barnabas, aen de bozgers van Lystris, dat sy booz haer niet en souden neder vallen om haer te aenbidden / of sacrificie te doen; maer wy behoonen upt Schrifstuer dat sy haer / ofte dese eere

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 175
eere wilden roedzaeghen als aen Goden ofte dat
sy alleen dit weygerden uyt ootmoedigheyt.

Wat doet dit tegen ons/om te bewijzen dat het
eeren van onse beelden verboden is/aengesien wy
die niet en eeren als Goden? Dat Partije, indien sy
kan/ons eerst overtuyge/dat wy contrarie doen/
ende dat sy als van te voorschyn kome met dese
Schryftuer-plaetsen; want van sal sy kunnen ma-
ken dit volghende argument:

De Roomsche / bewijzen aen haere beelden de
selve eere / die Godt toekomt / ofte aenbidden die
als Goden.

Maer den Enghel heeft aen Ioannes, ende Paulus
met Barnabas aen die van Lystris, verboden het
sulckx te doen/ aen haere persoonen: Ergo / aen
de Roomsche is het meer verboden het sulckx te
doen aen haere beelden.

De eerste booz-stellinghe/te weten/dat wy onse
beelden eeren als Afgoden/is onwaerachtigh/en-
de soo lanck als Partye ons hier niet en overtuygt
(t welck sy niet machtigh en is te doen) soo komt
sy te vergheefx boozt met soo-daenighe Schryf-
tuer-plaetsen/daermit van niet anders en spreeckt
als van Afgoden/ ende afgoden-dienst.

H E T II. C A P.

Op-worpinghen uyt Concilien, ende
Out-vaeders.

Ick en wille hier niet spreken vande Concilien/
ofte om beter te seggen / van de ontwettige ver-
gaderingen van Constantinopelen, ende van Franck-
fort, de welke het eeren der beelden schijnen
teghen te stryden: 't is my ghenoech/ dat die van
Constantinopelen ofte berispt / ofte niet ghesteldt
en worden in 't ghetal vande Concilien / noch
van Pillus, noch van Photius, noch van Zonaras,
noch van Nicophorus noch van Cedrenus, noch
van Nicetas, noch van Paulus Diaconus, noch van Rhe-
gino, noch van Ado, noch van Sigebertus, noch van
Abbas

Abbas Urspergensis, noch van andere oude Schrijvers / die een register hebben ghemaect vande Concilien/ghelyck te sien is by Bellarminus *de Cultu Imaginum, Cap. 14. Lib. 2.* Ende of wy schoon tot ons hoozdeel dese boorzepde Auteurs niet en hadden / 't is ons ghenoech / dat dese boven-ghemelde vergaedinghen moeten wijcken aen het tweede alghemeyn Concilie van Niceen, bestaende in vyfhondert en vyftigh Bisschoppen/ en geapprobeert van Adrianus den I. ende Leo den III. Pausen; in het welck (gelijck Partye moet bekennen) het maect / op rechten / ende eeren der Beelden soo wordt besticht / datter niet het minste aen en ontbreect: **Ick come dan tot het Concilie van Elvira.**

Eerste op-worpinghe van Partije.

Concilium Eliberitanum Canone 36.

Placuit picturas in Ecclesiâ esse nõ debere, ne quod colitur aut adoratur in parietibus depingatur.

Het heeft ons goet ghedocht / dat de schilderyen niet en moeten wesen in de Kercke / op dat /'t ghene ghedient / ofte aenbeden wert niet gheschildert en worde op de mueren.

Catholijcke antwoorde.

Hier is te bemercken: Eerst, op wat maniere dit boorzoeinde Concilie / de beelden in de Kercke niet en wilt hebben; te weten / geschildert op de mueren, 't welck als dan / ende oock in boorzeden tijde een ghewoonte was.

Ten tweeden, is hier te bemerckē de reden / waerom dit Concilie / de beelden niet en wilt geschildert hebben op de mueren; te weten / om dat sy / dooz het bzeiken / schenden / ofte af-werpen der Kercken / dooz de tyrannen / ende Heydenen (gelijck in boorzeden tijden dickmael gheschiet was) niet en souden saemē gebroken / geschondē / ofte myrgeschapt / wordē en alsoo ont-eert: Soo dat het Concilie hier ghenoech te kennen gheeft / dat het liebē beelden soude hebben / diemen lichtelijck verdraegen kan / ende outrecken aen de rasernye der Heydenen / als soodaenighe / de welke op de mueren geschildert

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 177
dert zijnde/moeten uptghestelt/ende onder-
wozpen blijven aen de schimprijen / laste-
ringen/ende ont-eringe vande ongeloofige.
Om de selve reden / hadoe-men in voozleden
tijden verboden/datmē de beelden des crups
nieten soude schilderen / ofte graveren op
d'aerde/op dat sy niet ontweerdlijck en sou-
den betrapfelt worden met de voeten.

Dat blyckt eerst upt het verbodt vanden
Keyser Theodosius, 't welck uptgedrukt staet
Lib. 1. Codicis. Tit. 8. L. Cum sit nobis.

Ten tweeden upt het ghene/den Keyser Tibe-
rius heeft gedaen/als hy in syn paleys gesien
hebbende een crups/ gesneden in marber/op
d'aerde/ heeft dat doen opzechten / ende ghe-
sept : Wy moeten het voor-hoof, ende borst wa-
penen met het Cruys des Heeren, ende sullen wy dat
trappelen onder de voeten? Soo verhaelt Paulus
Diaconus. *Lib. 18. Rerum, Roman.*

Ten derden, upt het Concilie in Trullo *Can. 73.*
alwaer gheseyt wort: Wy ghebieden/dat de
figuren des crups/de welke van sommighe
worden ghemaeckt op de aerde/ende op den
bloet/sullen uptghedaen worden/op dat het
teecken van onse victorie/dooz het betrappe-
len der voeten niet ont-ert werde. De ge-
dan die vooztaen het teecken des crups sul-
maken op d'aerde/ die ghebieden wy afghe-
sneden te worden vande ghemeyne.

Om de selve reden/ heeft dat vooznoemde
Concilie van Elvira, (blijvende in de loffelijc-
ke ghewoonte / ende voet-stappen van hese
vooz-ouders) verboden/datmen gheene beel-
den schilderen en soude op de mueren/op dat
sy vande ongheloofighe niet en souben ont-
eert worden.

An dat dit het vooznamen is geweest van
het Concilie/ blyckt voozder upt dese wooz-
den: Op dat niet gheschildert en werde op de mu-
ren, 't ghene ghedient wort, ofte aenbeden. Wat

Crucis figuras, quae
à nonnullis in solo, ac
pavimento, sunt om-
nino deleri iubemus,
ne incedentium con-
culatione victoria,
nobis trophaeum, inju-
ria afficiatur. Eos itaq;
qui deinceps crucis fi-
gnum in solo con-
struunt segregari, de-
cernimus.

is dit anders te seggen/als ten betaemt niet/
dat dat gheschildert werde op de muren het
welck ghedient wert / ofte aenbeden: met
welcke woorden het Concilie claerlyck seght/
dat de beelde/dienst,ofte aenbiddinge weerdigh
zyn: ergo/ soo verre ist van daer/dat dit Con-
cilie ons soude teghen zyn / dat het/ ter con-
trarien/ gantschelyck onse leere bevesticht.

Tweede Opworpinge.

Den H. Irenæus *Libro 1. Cap. 24.* ende Epipha-
nius *Hæresi 27.* ende Augustinus *Hæresi 7.* stellen
Carpocrates onder de ketterg / om dat hy het
beelt Christi hadde/ ende dat van Paulus.

Catholijcke antwoorde,

a Imagines quasdam
quidem depictas,
quasdam autem de
reliquâ materiâ fabri-
catas habentes.

Dicentes formam
Christi factam à Pila-
to, illo in tēpore quo
Jesus fuit cum homi-
nibus, & has coronat,
& proponunt eas cum
imaginibus mundi
Philosophorum, vide-
licet cum imaginibus
Pythagoræ & Platonis,
& Aristotelis, & reli-
quorum, & reliquam
observationem, circa
eas, similiter ut gen-
tes faciunt.

b Philosophorum
quorundam imagines
habent, Pythagoræ,
Platonis, Aristotelis,
& aliorum, cum qui-
bus Philosophis, etiâ
alias imagines Jesu
collocant, collocatas
que adorant, & gentium
mysteria perficiunt:
Erectisq; imaginibus
de cetero gentium
mores servant: Qui
vero sunt gentium
mores alij quam sa-
crificium, atque alia?

a Laet ons de HH. Vaders selve hoorē spre-
ken: dit zyn de woorden van Irenæus: Sy heb-
ben sommighe beelden/geschildert/sommighe
ghemaect van andere materie / segghende
dat sy de ghedaente Christi zyn / ghemaect
van Pilatus op dien tijdt / dat Jesus was met
de menschen/en die croonen sy/en die stellen
sy ten thoone/ met de beelden van de Philo-
sophen des werelts/te weten van Pythagoras,
ende van Plato, ende van Aristoteles, ende van
andere/ende ontrent die/ onderhouden sy de
eer-belijfsinghen der Heydenen.

b De woorden van Epiphanius zyn dese: Sy
hebben de beelde van sommighe Philosophen/
van Pythagoras, Plato, Aristoteles, en andere/ met
welcke Philosophen sy oock andere beelden
stellen van Jesus, ende samen ghestelt zynde/
aenbidden sy die / ende doen daer voor offer-
handen der Heydenen. Want die beelden nu
opgherecht zijnde / onderhouden sy de ghe-
woonten der Heydenen ende wat zyn die
anders als sacrificie / ende andere dinghen ?

De

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 179

De woorden van Augustinus zijn dese: men seght dat eene sekere Marcella, medegezellinne is ghelueft vande Secre van Carpocrates, dese diende de beelden van Jesus, en Paulus, en van Homerus, ende Pythagoras, die aenbiddeude ende weroockende.

Wat is hier tegen het eeren van onse beelden? Waer stellen wy in de Kercken de beelden Christus, of Paulus, of eentighen anderen Heylighen/nessens de beelden vande Heydensche Philosophen/om die samen met de selve eere t'achterbolgen/ende t'aenbidden: waer hebben wy opt heydensche Sacrificien ghedaen booz de beelden van Christus, ofte eentige andere Heylighen? Dit deden de Discipelen van Carpocrates, ghelijck die booznoende H. Daders opt-drukkelijck segghen: Ergo soo worden sy met recht gestelt onder de ketters: maer niet sulckx en can l'artye bewijsen van ons opt ghedaen te wesen booz onse beelden: Ergo te vergheefs tracht sy ons te stellen in't ghetal van dese ketters.

Derde Opworpinge.

Epiphanius *Heresi* 19, berispt de Collyridianen, ende houtse booz ketters/om dieswil dat sy de beelden eerden van Maria.

Catholijcke antwoorde.

Wat hier van is / en sal ons niemant beter connen leeren als Epiphanius selve. Hoozt hem dan selve spreken: Sommighe vrouwen/sept hy/bercierende eenen wagen/ ofte eenen vierkantighen stoel/ met eenen lijnen doeck daer boven op opt ghespreyt/op eenen sekere/ ende besouderen dagh des jaers / stellen eentighe daghen broodt booz/ende offeren dat in den naem van Maria. Dit berispt Epiphanius, dat de vrouwen publyckelijck sa-

*Secta ipsius socia
fuisse traditur qua-
dam Marcella, qua
colebat imagines Je-
su, & Pauli, & Home-
ri, & Pythagora, ado-
rando incensumque
ponendo.*

*Quadam mulieres
curram quendam, seu
sellam quadratam or-
nantes, ex passo super
ipsum linteum, in die
quadam illustri anni,
per aliquot dies panem
proponunt & offerunt
in nomine Mariae.*

Revera sanctum erat corpus Maria, non tamen Deus, revera Virgo erat ipsa, Virgo & honorata, sed non ad adorationem nobis data. Sit in honore Maria, Pater, & Filius, & Spiritus S. adoretur, Mariam nemo adoret, Deo debetur hoc mysterium. Maria in honore sit, Dominus adoretur.

criffete deden in de Kercke/aen de welke/soo hy daer na sept/ooch selfs niet toegelaten en is te spreken in de Kercke: Dan gaet hy boozder bewijfen/ wat eere dat dese ketters toezoeghen aen Maria, te weren/die Godt alleen toekomt: want soo sept hy: Doozwaer het lichaem van Maria was hepligh / maect gheen Godt: Doozwaer sy was Maeght/ende sy was weerddigh/doch sy en is ons niet ghegeben om aenbeden te worden. Dat Maria ghe-eert werde/dat den Vader/ende den Sonne/ende den H. Gheest aenbeden werden/dat Mariam niemant en aenbidde/dese berholentheyt komt Godt toe. Dat Maria in eere sy/dat Godt aenbeden werde.

Wat is hier wederom teghen ons? waer heeft men opt ghesien / dat de vrouwen publyckelijck in onse Kercken sacrificie hebben gedaen aen Maria? waer heeft men opt gehoozt/dat Maria, ofte hare beelden van ons sijn ghehouden/ ofte aenbeden ghewerst als goden? Epiphanius seght tot dypnael toe darmē Maria soude eeren, dat sy eere weerdigh is: Ergo als wy Mariam eeren dooz hare beelden/wat doen wy 't ghene strydt teghen Epiphanius.

Vierde Opworinghe.

Ambrosius *Orat. de obitu Theodosij.* seght dat Helena het cruyss gebonden heeft/ende dat sy den Conuck (Christum) aenbeden heeft/ende niet het hout/ 't welck eene dwaelinghe der Heydenen is. Ergo Ambrosius was van ghehoelen/dat men het cruyss niet en mocht aenbidden/ sonder te vallen in de superstite der Heydenen.

Catholijcke antwoorde.

Niet sulckx en isser opt ghekomen in den
sin

sin van Ambrosius, dat geeft hy genoegh te kennen in die selve Hof-reden/ ofte Oratie / *de obitu Theodosij*: daer hy seght: Helena heeft wijselijck gedaen als sy het crups heeft verheven ende ghestelt op't hooft vande Coninghen/ op dat het crups des Heeren in de Coninghen aenbeden werde. Hoe can Ambrosius van gheboelen ghetweest hebben datmen het crups niet en mach aenbidden/ aenghesien dat hy terstont daer na seyt/ dat Helena wel gedaen heeft met dat te verheffen op de hoofden der Coningen/ om dat het soude aenbeden worden. Wat heeft dit dan te bedieden/dat Ambrosius seyd / dat het eene dwaelinghe der Heydenen is het hout des crups te aenbidden: de saecke is claer: want de Heydenen aenbaeden het hout/ende het steen/ende het silber/ende de materie self / als wesende metter daet begaest met Goddelijckheyt: want sy lieten haer boozstaen dat de stenen selve en andere materien goden waren: ende alsoo segghen wy oock met Ambrosio, dat het eene Heydensche dwaelinghe is het hout des crups te aenbidden/booz soo veel als het hout is/maer dat te eeren booz soo veel als het is eene verbeeldinge vanden ghecrupsten Christus, soo segge ick dat het eene Christelijcke Godtbruchtigheyt is/ende dat Ambrosius het selve ons op die maniere ghenomen wesende heeft aenghepzen / als hy gheseyt heeft/ dat Helena voorsichtelijck heeft gedaen als sy het Cruys heeft verheven,ende gestelt op het hooft vande Coninghen, op dat het, als wesende het Cruys des Heeren,in de Coningen soude aenbeden werde.

Sapiēter Helena egit, quę crucē in capite regum levavit, & collocavit, ut crux Domini in regibus adoretur.

Vijfde Opworpinghe.

Epiphanius *lib. Epist. parte 1. Epist. 19. apud Hieron.* schrijft aldus aen Joannes den Bisschop van Jerusalem: Ick hebbe ghehoort dat sommige teghen my murmureren/ om dat/ als wy eens samen ghinghen nae de heylighe plaetse die Bethel gheheeten wert / op dat ick aldaer eene collecte nae der kerckerlijcker wijze doen soude/ende gecomen was aende plaet-

se/ die gheuoemt wiert Anablatha, ende daer booz-
 bp-gaende/ ghesien hadde eene brandende lampe/
 ende ghebraght hebbende wat booz eene plaetse
 het was/ verstaen hadde dat het eene Kercke was
 ende ingegaen zijnde om te bidden/ hebbe ick daer
 gebonden een booz-hancksel hangende in de deure
 vande Kercke/ ghebertwt/ ende gheschildert/ ende
 hebbende het beelt Christi, ofte van eenighen ande-
 ren Heplighen: want wiens beelt het was/ en
 hebbe ick niet wel onthouden. Als ick dan ghesien
 hadde in de Kercke Christi, teghen de authoziteyt
 der Heplighe Schryfure/ een menschen beelt han-
 ghen/ hebbe ick dat deur-gesneden/ ende dien raet
 ghegheben aen de bewaerders van die selve plaet-
 se/ datse liever eenen armen dooden daer mede be-
 winden/ ende upt-draghen souden. Doch sy daer
 teghen murmurerende/ seiden / indien hy sijden
 wilde/ 't was billich dat hy een ander booz-hanck-
 sel daer booz gaf/ ende het selve veranderde. Het
 welck als ick gehoozt hadde/ hebbe ick beloofst dat
 ick 't sou doen/ ende met den eersten/ seiden. Maer
 het heeft tusschen beyden wat aen-gelooopen/ ter
 wijlen ick socht een beste booz-hancksel daer booz
 te senden. Maer nu hebbe ick ghesonden/ dat ick
 hebbe conuen b komen. Ende bidde dat ghy de
 Pastors bande selve plaetse wilt ghebieden het
 booz-hancksel/ 't welck wy gesonden hebben/ van-
 den brengher aen te nemen/ ende booztaen te he-
 belen/ dat soodanighe booz-hanckfels/ die teghen
 onse religie aenloopen/ niet en werden in de Ker-
 ke Christi op ghehanghen. Want het komt ulve
 eerweerdigheyt toe hter upt te meer bekommerin-
 ghe te nemen/ om die swaerigheyt/ die de Kercke
 Christi, ende het volck u toe-betrouwt/ onbetame-
 lyck is/ wech te nemen.

Catholijcke antwoorde.

Dit verhael heb ick ghetrocken upt het boeck
 ghenaeint: de Oude Catholijcke Waerheydt der ghere-
 for-

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 183
formeerde Kercke, ghemaect dooz een Predikant
van Leyden.

Er ick dat beantwoorde; soo sal den Leser daer
belieben te bemercken eenighe notable omstan-
digheden.

De eerste. Dat in dese Kercke der Christenen / ee-
ne brandende lampe hinck, tegh welcke gewoonte Epi-
phanius, niet een enckel woort ghesproken en heeft/
maer dooz sijn stil-swijghen als goet bevesticht.
Tot wat eynde / nu noch ter tijt / in onse Kercken /
brandende lampen hanghen / is aen een ieder be-
kent / te weten / ofte tot bereeringhe van het alder-
heyligste Lichaem des Heeren / ofte vande beeldē /
ende Reliquien der Heyligē: Indien ick dan staen-
de hiet / dat in de booz-noemde oude Kercke / tot
den selven eynde / eene brandende lampe hinck, wie sal
my konnen ober-strijden van het contrarie? Som-
ma, 't is my ghenoech dat wy nu ter tijde noch de
selve gewoonte hebben / en onse Weder Partye niet.

De tweede merckelijcke omstandigheyt is / dat
Epiphanius, in dese Kercke is ghegaen (sonder dat-
men daer eenighen dienst dede) om te bidden. Soo
doen wy nu oock in onse Kercken: Contrarie
doet Partye, als sy / buyten den dienst / in hare Ker-
cken gaet wandelen / ende handelen van nicuwe
rijdinghen / coopmanschappen / ende andere tijde-
lijcke affairen.

De derde omstandigheyt is / dat de beelden van
doe af / in de Kercken gebruyckelijck waren: want
schoon onse Partye seght: Dat het schijnt dat dit voor-
hanghsel daer hinck niet uyt oorfake van eere, maer om
het ghebruyck, ghelijck veel gheschiet, om het insien te
beletten, ofte om den wint buyten te keeren. Dat wort
soo gheseyt / maer niet bewesen.

De vierde omstandigheyt is / dat de betwaerders
vande Kercke murmureerden, als Epiphanius, het
booz-hanghsel wilde deursnijden / en weghnemen;
't welck een tecken is / dat sy dierghelijcke booz-
hanghsels niet beelden / niet en hielden booz on-
betaemelijck.

Ich segghe dan / dat dit boornoemde verhael / niet anders en is als een puer ghedichtsel / ende versiersel.

Dat berhoone ick eerst, upt de omstandigheyt banden persoon / die dit beelt soude gescheurt hebben / den welken gheweest soude hebben / den H. Epiphanius.

Deseu / seght den Predikant van Leyden, was een Bisschop, een vermaert, ende gheleert man, een man in de Kerkerijen seer ervaren, van wien dit voorhanghsel niet en can verdraghen worden.

Ich neme dese titels banden H. Epiphanius seer geetue aen / om hier upt te besluyten dat dit boornoemde verhael een fabel is: want indien Epiphanius soo een gheleert ende vermaert man is gheweest / ende een Bisschop / die volghende erbaeren in de Schryfture / hoe en heeft hy niet alleen dit boornoemhanghsel niet connen verdraghen / maer oock gheseyt dat het was teghen de authoriteyt vande Schryfture? wat kander ongherijnder ghedacht worden booz soo een vermaert / geleert / ende erbaeren man in de Schryfture? daer men contrarte vint in de Schryfture / datter beelden van Engelen zijn gheweest in den tempel van Salomon, in de ghedaente van menschen? hoe kost het een man erbaeren in de Schryfture / inballen dat het streeft tegen Schryfture / het beelt van een mensch te hangen / niet binnen inde Kercke / maer alleen aen de deure? niet om dat te eeren / maer soo Partye seght / alleen om den wint te beletten? Wie en siet niet dat dit een versiersel is van onaedrige menschen?

Ten tweeden. dat berhoone ick upt de omstandigheyt banden tijdt / op den welken den H. Epiphanius heeft gheleest; te weten ontrent den selven tijdt als in fleur zijn gheweest die groote lichten bande H. Kercke / den H. Basilius, den H. Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Joannes Chrysostronus, Amphilocheus, Cyrillus Hierosolimitanus, ende andere allegaer boozvechters der beelden / van my byghebracht boven *Tract. 2. Cap. 2.* ende *Tract. 3. Cap. 3. §. 2.*

Atem

Item *Cap. 5. §. 1. &c.* Hoe en isser niemant van dese gheweest (indien dit verhael waerachtig is) die sich teghen Epiphanium ghestelt heeft? teghen hem gheschreven? ende hem daer over berispt? daer nochtans de rechtsinnighe Vaders van alle tijden soo seberigh zijn gheweest om dit te doen / soo haest als sp semant ghewaer werden / die eenighe leeringhe booz-stelde / strijdende teghen de **H.** Schriften / ofte tegen de ober-leveringe vande **H.** Kercke. Hoe dapper hebben sp haer ghestelt teghen Origenem, tegen Tertullianum, sae teghen Cyprianum selve / als hp leerde / dat men de kinders vande ketters gedoopt wesende / wederom doopt moeste ende souden die booznoemde **H.** Vaders / aen de welke Epiphanius wel bekend was / allegaer stont zijn gheweest / ende gheslapen hebben / in een soo gewichtigh stuck (t welck onse Weder-Partye hout booz Afgoderije) indien dit verhael waerachtig waer? ick segghe noch eens dat dese redenen bestandigh ghenoech zijn / om daer upt te beslupten / dat het eene fabel is / ende versierfel. Doch hier mede niet te vreden wesende.

Ick berhoone dat / Ten derden, upt het tweede Concilie van Niceën *Actione 6.* ghehouden in't jaer 787. alwaer de vanden der beelden / hp een hebben gheraspt / ende vergadert / soo upt Schrifruer / als de Oudt-vaders al wat sp kosten binden / ofte bedencken / om de beelden te bestrijden / ghelijck een feder gheleert man can naesten. Nu vraghe ick / offer eenigh argument in de werelt / ghewichtigheit / ende bestandighheit / ende meer dienende tot haer boozdeel / van haer / booz den dagh kost ghebracht werden / als dit / dat Ephiphanius selve / een Bisschop, een mā soo vermaert, ende geleert, soo erbaren inde Schrifruer / soo ervaren in de Ketterijen, de beelden ghebzoken hadde? maer niemant van alle en isser gheweest / die het minste ghewach heeft ghemaeckt van dit booznoemde verhael: ergo 't is een teecken / dat het / tot die tijden toe / is onbekent gheweest / ende dies-volghende eene fabel.

Dat bethoone ick / Ten vierden, upt den Diacken Epiphanius, die teghentwoordigh is gheweest in't vooznoemde Concille van Nicéen: Desen *Actione 6.* antwoordende aen de Bisschop Gregorius, seyt: Wy hebben in de handen genomen / ende met alle aendacht ghelesen / eenen sekeren bryef tot den Keyser Theodosius, den welcken vande beelt-stormers wort voozt-gebracht / ende wert valschelijck toegeschreven aen den H. Epiphanius Bisschop van het eylant van Cyprus, ende wy hebben op't eynde vanden voozseyden bryef gebonden / dat Epiphanius soude segghen: Al-hoe wel ick dickwils met mijne mede. dienaeren gehan. delt hebbe, dat de beelden souden wegh ghenomen worden, ick en ben van haer niet ontfanghen gheweest, noch sy en hebben in't minste naer my niet willen hooren. Siet gy hier wel dat desen Diacken / opentlijck seyt dat dierghelijcken bryef / ende leeringhe valschelijck toe-geschreven wordt aen den H. Epiphanius? ende hebben wy gheene redenen (aen siende de omstandicheyt vanden persoon / ende van dien tijt / op den welcken hy gheleest heeft) om het selve te segghen van dit verhael / dat het valschelijck aen Epiphanius wordt toegeschreven / ende oversulckx dat het eene loutere fabel is / verhiert vande beelt-stormers?

Dat bethoone ick Ten vijfden, upt de ghetuyghe. nisse vanden H. Gregorius, den Grooten / den welckes *Libro 9. Epist. 9.* Seyt / dat niemant vande Bisschoppen opt de beelden van Christus, ofte zijnder Heylighen ghebroken heeft vooz den tijdt van Serenus, Bisschop van Mailien: Hoe can dit bestaen / Indien Epiphanius de beelden ghebroken heeft / aenghesien dat hy dit soude moeten hebben gedaen sehter dzy hondert jaren vooz de tijden vanden selve Serenus? waer upt klaerlijck blijckt / dat dit verhael van Partye vooz-ghestelt; aen Gregorio, die alle boecken hadde vooz-lesen / gantschelijck unbekent is gheweest / ende oversulckx een versterfel. **de volghende reuwen.**

Somma, om dit te sluyten: Dat Hieronymus, den
bryef

bytes banden H. Epiphanius ober-gheset heeft upt het
 Gztechy/ in't Latijn / ende 't minste ghewach niet
 en maecht van dit booz-hanghsel / ofte van dat
 beelt dat Epiphanius soude gescheurt hebben / dunckt
 my ghenoech te wesen / om Partye t'obertrugghen /
 datter het minste niet van en is? Doch / ghenomen
 het nu soo waer (siet wat dat sck Partye sal toe-
 geben / in eene sake nachtang / die contrarte blyckt)
 ghenomen / segghe sck / dat Epiphanius dit hadde ge-
 daen: Wat kan dit doen teghen het eeren van onse
 beelden Christi, ende zijnder Heplighen? want wat
 wast booz een beelt dat Epiphanius soude dooz-sne-
 den / ofte ghescheurt hebben? 't was soodanigh /
 dat hy selve twijffelde wat het booz een beelt was:
 Want sommighe segghen / dat het hem dochte te
 wesen een beelt alicujus hominis, van eenigh mensch
 ofte Heplighen sommighe / een beelt / quasi Christi,
 ghelijck als van Christus ('t welck den Medicant
 van Leyden verswegghen heeft absolutelyck stel-
 lende / een beelt Christi) ofte van eenighen anderen
 Heplighen: Wie sal my in dese twijffelachtigheyt
 kunnen segghen / oft het niet een beelt en is ghe-
 weest van erghens eenen ontruchtighen mensch /
 die ghe eert wiert / ofte verbeelt booz een Christus,
 ofte eenigen anderen Heplighen? 't welck / indien
 het soo waer; wie en siet niet dat Epiphanius niet en
 heeft willen upt-bannen de beelden vanden wae-
 ren Christus, ende waerachtighe Heplighen / maer
 alleenlyck de beelden van soodanighe menschen /
 die inder waerhepdt gheene Heplighen en wae-
 ren.

Sesde Opworpinghe.

Nemant vande Out-Vaders tot hier-hondert
 sacren nae Christus, en heeft weten te spzecken /
 van het ghebruyck der beelden / in de Kercken.

Catholijcke antwoorde.

Contrarte blijktt upt den H. Basilius *Serm. de S. Barlaam* in't jaer 370. upt den H. Gregorius Nazianzenus, *Orat. 19. in Laudem defuncti Patris.* in't jaer 308. upt den H. Gregorius Nyssenus, *Orat. de laud. S. Theod.* in't jaer 308. upt Prudentius *Hymno 9. de S. Cassiano, &c.* in't jaer 309. welcker spreuken ick hoorz ghestelt hebbe *Tract. 2. Cap. 2.*

Sevenste Opworinghe.

Niemant bande Oudt-baders tot vier-hondert jaeren nae Christi tijden / en weet te spreken van het eeren der beelden.

Catholijcke antwoorde.

Contrarte blijktt upt Tertullianus *in Apolog. cap. 16.* in't jaer 230. upt Lactantius *Carm. de Passione* in't jaer 209. upt Athanasius *de Pass. Dom.* in't jaer 340. upt Hieronymus *Epist. 17. Cap. 8. ende Epist. 27. Cap. 3.* in't jaer 390. upt Chrysostomus *Serm. de venerat. crucis.* in't jaer 398. &c. upt Methodius *Orat. 2. de Resurrect.* in't jaer 260. upt Eusebius *Lib. 5. demonstr. Euang. Cap. 9.* in't jaer 326. upt Helladius *Cæsarensis in vita Basiliij.* in't jaer 380. &c. welke woorden ick citere *Tract. 2. cap. 3. §. 3. ende Cap. 5. §. 1.*

H E T